
Model otevřeného přístupu a jeho vliv na míru citovanosti publikovaných vědeckých prací

Model otevřeného přístupu a jeho vliv na míru citovanosti publikovaných vědeckých prací

Mgr. Pavla Rygelová, Ústřední knihovna VŠB-TU Ostrava

Mgr. Petr Novák, Univerzita Karlova v Praze, ÚVT

[Celý článek ke stažení](#)

Úvod

Rozvoj internetu, informačních technologií a elektronického způsobu publikování vědeckých prací významně přispěl k etablování modelu otevřeného přístupu („open access“) jako alternativní cesty k tradičnímu šíření vědeckých poznatků prostřednictvím publikování ve vědeckých časopisech. Zastánci otevřeného přístupu přicházejí s názorem, že podpora otevřeného přístupu má svůj etický rozměr, neboť se domnívají, že výsledky výzkumu a vývoje podporovaného z veřejných zdrojů by měly být všeobecně dostupné komukoliv bez jakýchkoliv bariér. Ty spočívají zejména ve vysokých cenách předplatného vědeckých časopisů a elektronických databází.

Princip fungování otevřeného přístupu

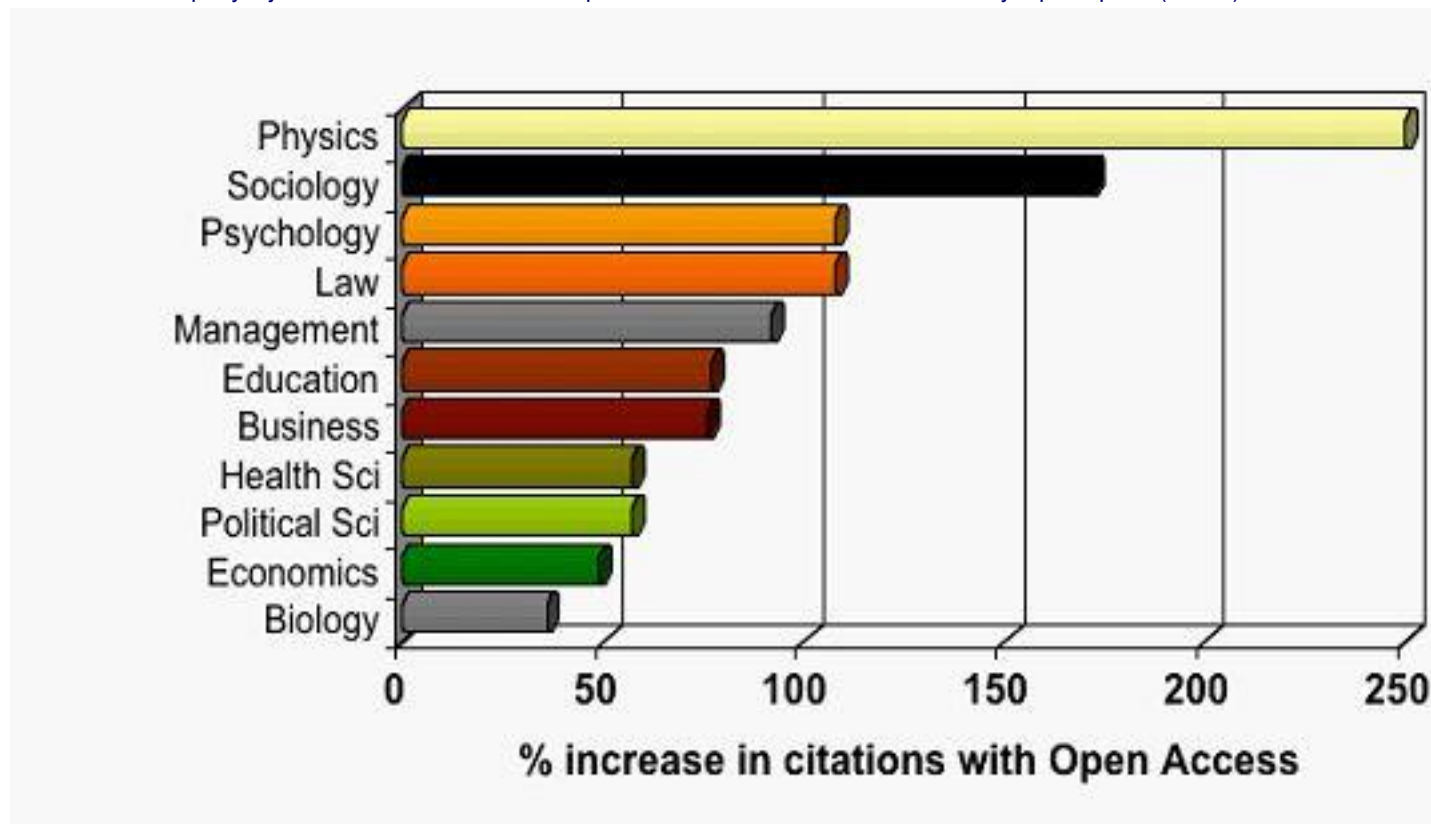
Model otevřeného přístupu počítá s určitou formou komunitní solidarity, kdy z volné dostupnosti informačních zdrojů těží jak jejich **původci** (autoři vědeckých publikací), tak **cílová skupina uživatelů** (čtenářská obec). Průkopníky modelu otevřeného přístupu se stali vědci z oboru **fyziky, matematiky a počítačových věd**, kteří začali na počátku 90. let 20. století využívat internetu jako prostředku pro rychlejší výměnu poznatků. Pro své potřeby vybudovali **digitální úložiště arXiv**, do kterého jsou ukládány téměř všechny preprinty článků, později vydaných v tradičních vědeckých časopisech. ArXiv se stal efektivním komunikačním kanálem pro neformální šíření výsledků vědeckého výzkumu, který vědcům přináší rychlejší zpětnou vazbu od ostatních kolegů a umožňuje tím rychlejší vývoj daného oboru. **Rychlá výměna informací** je právě pro vědce z některých vědních oborů **důležitější, než validita** tradičně publikovaných informací, kterou zaručují vědecké časopisy **prostřednictvím recenzního řízení**. Dlouhý časový interval mezi přijetím článku a jeho publikováním nevyhovuje potřebě rychlé elektronické komunikace, kterou akcentují obory jako fyzika, astronomie, biomedicína, matematika, počítačové vědy a další. Autoři z těchto disciplín podporují šíření výsledků svého výzkumu tím, že aktivně přispívají do **oborově orientovaných digitálních repozitářů** (*subject repositories*). Vedle arXivu (s počtem záznamů vyšším než 500 tisíc) se k nejvyužívanějším oborovým repozitářům řadí *RePEc* (Research Papers in Economics – téměř 700 tisíc záznamů) a *PubMedCentral* (s téměř 1, 5 milionem záznamů). Do RePEcu přispívají **vědci z 35 českých institucí**, včetně Karlovy univerzity v Praze, prostřednictvím CERGE-EI a Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd.[1]

V zásadě existují **dvě cesty realizace otevřeného přístupu**. Přispívání do oborových nebo institucionálních repozitářů představuje **zelenou cestu** (*green open access*). Přispívání do repozitářů samotnými autory je označováno jako autoarchivace (*self-archiving*), proto se také mluví o zelené cestě jako o „open access self-archiving“. Druhou možností je **zlatá cesta** (*gold open access*), kdy autoři své články **publikují v časopisech s otevřeným přístupem** (*open access journals*). Tyto časopisy zajišťují **klasický publikační proces** s recenzním řízením jako tradiční časopisy. Zlatá cesta je označována jako „open access publishing“. Rozdíl oproti tradičním časopisům spočívá zejména v tom, že náklady spojené s publikováním a recenzním řízením hradí přímo autor, většinou prostřednictvím grantů a dalších forem finanční podpory.

Vyšší míra citovanosti jako jeden z přínosů otevřeného přístupu

Model otevřeného přístupu přinesl autorům vědeckých publikací **další kanál pro šíření výsledků jejich vědecké práce**, která reflektuje proměnu informačního prostředí, v němž se vědci, výzkumní pracovníci či pedagogové pohybují. Publikováním ve vědeckých časopisech autoři usilují především o **získání prestiže** a ocenění jejich vědecké práce.

Měřítkem pro hodnocení úspěšnosti vědecké práce se stalo publikování v prestižních vědeckých časopisech s vysokým impakt faktorem. Míra citovanosti konkrétního titulu, vyjádřená právě impakt faktorem, je **obecně přijímaným vyjádřením kvality** vědeckého časopisu. Impakt faktor však bývá používán i při **evaluaci vědeckých pracovišť** a jejich pracovníků, což může mít mimo jiné přímý dopad na přidělování prostředků z veřejných zdrojů. Autoři vědeckých článků usilují o to, aby publikovali v časopisech s vysokým impakt faktorem, protože tak se zvětšuje pravděpodobnost, že konkrétně jejich článek bude **častěji citován** a že získá potřebný impakt (ohlas). Četné studie[2] dokazují, že **otevřený přístup může pozitivně ovlivnit růst citačního impaktu**. Míra **pozitivního vlivu otevřeného přístupu** se liší podle vědního oboru a pohybuje se zhruba od 40 až do 250 procentního nárůstu u článků s otevřeným přístupem. (Obr. 1)

Obr. 1 Míra citací u článků ze stejného časopisu a za stejný rok, které byly vydány v předplacených časopisech a zároveň byly volně dostupné v repozitářích[3]

Z otevřeného přístupu těží zejména fyzikální obory a příbuzné disciplíny. U článků z oboru fyziky se snižuje tzv. „citation latency“ [4], tedy časový úsek mezi vydáním článku a začátkem jeho citování. Články uložené jako preprinty v arXivu bývají dokonce citovány dříve, než jsou oficiálně vydány.

Autoarchivace

Autoři vědeckých článků mají **možnost uložit elektronické tisky** (eprinty) svých článků do institucionálního nebo oborového repozitáře. Komerční vydavatelé mnohých vědeckých časopisů (např. Elsevier, Springer, aj.) nebrání autorům, aby eprinty publikovaných článků ukládali na osobní webové stránky, na stránky jejich institucí nebo do repozitářů. Cílem **projektu SHERPA/RoMEO [5]** je evidence přístupu vydavatelů k autoarchivaci ze strany autorů. Pokud se vydavatel nestaví restriktivně k autoarchivaci eprintů, nic nebrání autorům, aby tak učinili. Dobře připravený vkladací a schvalovací proces v repozitáři zajistí, aby autoarchivace nebyla příliš časově náročná. Eprinty jsou v repozitáři **uloženy**, opatřeny nezbytným **metadatovým popisem** a následně **zpřístupňovány** potenciálním uživatelům. Autoři mohou v repozitáři **sledovat využívanost** svých prací a zároveň si mohou v repozitáři evidovat veškerou publikační činnost, která slouží k evaluaci jejich práce. Úsilí věnované autoarchivaci přináší své ovoce v podobě **zviditelnění**, větší šance na získání nových čtenářů a tím zvýšení vědeckého dopadu vlastní práce. Kromě časové investice autoarchivace nic nestojí, ale přinést může mnoho užitečného.

Závěr

V České republice není využívání otevřeného přístupu příliš rozšířené, nicméně knihovníci a další specialisté jsou technologicky i metodologicky připraveni na budování repozitářů na českých akademických a vědeckých institucích (například na UK je repozitář v provozu od roku 2007). Právě faktor očekávaného nárůstu citovanosti může být impulsem, který vyvolá poptávku po nasazení, rozšíření a využívání těchto důležitých komponent v procesu šíření výsledků vědecké činnosti.

- [1] ZIMMERMANN, Christian. Economics Departments, Institutes and Research Centers in the World : Czech Republic [online]. University of Connecticut. Department of Economics, 1995-2008 [cit. 2008-12-15]. Dostupný z WWW: <<http://edirc.repec.org/czech.html>>.
- [2] The effect of open access and downloads ('hits') on citation impact: a bibliography of studies [online]. Last updated 2008-11-24. [cit. 2008-12-12]. Dostupný na WWW: <<http://opcit.eprints.org/oacitation-biblio.html#original>>.
- [3] HARNAD, Stevan, et al. The Access/Impact Problem and the Green and Gold Roads to Open Access : An Update. *Serials Review* [online]. 2004, vol. 30, is. 4 [cit. 2008-12-15], s. 310-314. Plný text článku je též dostupný v repozitáři University of Southampton na URL: <<http://users.ecs.soton.ac.uk/harnad/Temp/impact.html>>. ISSN 0098-7913.
- [4] KURTZ, Michael, BRODY, Tim. Open Access : key strategic, technical and economic aspects. Neil Jacobs. Oxford : Chandors Publishing, 2006. ISBN 1 84334 203-0. The impact loss to authors and research, s. 45-54.
- [5] University of Nottingham. SHERPA/RoMEO : Publisher copyright policies & self-archiving [online]. c2006-2008, poslední aktualizace 03-Dec-2008 [cit. 2008-12-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>>.